



# Kapellet på Gammel Estrup

## To generationer og deres religiøse motiver

*Af cand. mag. Lone Bording Jensen*

### **To generationer i kapellet på Gammel Estrup**

Kapellet på Gammel Estrup er indrettet i hovedbygningens sydvestlige hjørne. Rummet har to vinduer mod syd og to vinduer mod vest. Den nordlige indgang og et stort muret ildsted deler rummet på tværs og bryder kirkerummet mellem herskabsstole og øvrige stolestader. Modsat alteret fører endnu en dør ud i våbengangen med indgang fra det søndre trappetårn. Prædikestol og herskabsstole har typiske renæssancemotiver, mens alteret har barokudsmykning. To generationer har sat deres navnetræk på kirkeinventaret, Jytte Brock og Jørgen Skeel på herskabsstolene med renæssancebemaling, Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz på barokalteret.

*De store murede søjler og dybe hvælvinger i kapelrummet på Gammel Estrup skaber fornemmelsen af en lysfyldt krypt. De hvælvede rum lever op til renæssancens krav om akustik og arkitektonisk udformning. Buerne bærer sangen, bønner og blikket opad, og i den religiøse symbolik løftes sjælen op mod Gud. Foto: David Slater, Gammel Estrup.*

Der er endnu ikke fundet optegnelser over, hvem der har indrettet kapellet, hvornår det er sket, hvorvidt rummet er skabt til at være kapel eller senere indrettet som sådan. Kapellets inventar og det, vi ved om kapellets ejere og deres religiøse aktiviteter fra skriftlige optegnelser, kan dog kaste en smule lys over kapellets historie.

Den første Skeel-generation, rigsmarsk Jørgen Skeel og hustru Jytte Brock, fik skøde på Gammel Estrup, da Jytte Brock arvede herregården og de tilhørende patronatskirker i Fausing og Auning ved faderen Eske Brocks død i 1625, året før Jørgen Skeel blev valgt til rigsmarsk af rigsrådet. Parret havde hovedsæde på herregården Sostrup på Djurslands nordkyst fra 1612-1640, hvor Jytte Brock døde efter at have været enke i ni år. Næste generation var parrets enearving sønnen Christen Skeel, kaldet den Rige, og svigerdatteren Birgitte Rosenkrantz, der havde hovedsæde på Gammel Estrup fra 1652-1688. På alteret ses denne generations adelsvåben, Skeel og Rosenkrantz, udhugget i sandsten.

Traditionen fortæller, at renæssanceinventaret er flyttet til kapellet af Christen Skeel fra en af patronats-



*På herskabsstolen på nordvæggen ses Jørgen Skeels initialer. På herskabsstolen ved vinduessiden ses Jørgen Skeels to hustruers slægtsvåben. Kirsten Lunge døde allerede 1609 på Kalø Slot i barselsseng og har aldrig brugt herskabsstolen. Kirsten Lunges navn og Lungeslægts våben er dog, som adelstraditionen foreskriver det, symbolsk til stede. Et billede på de dynastiske forbindelser, der sikrede slægten i de kommende generationer. Foto: David Slater, Gammel Estrup.*

kirkerne. I oversigtsværket *De danske Kirker* anføres Christen Skeel som kapellets stifter. Forskellene i inventarets alder påpeges, idet altertavlen sættes til 1660, mens prædikestolen menes at være fra 1600-tallet, muligvis bemalet ca. 1660.<sup>1</sup> Herskabsstolene med Jytte Brock og Jørgen Skeels våben nævnes ikke. Stolene kan stilhistorisk dateres til parrets ægteskab og levetid, perioden 1614 til 1640, hvilket passer med de frodige renæssancemotiver, der også kan iagttages på parrets herresæde Sostrup ved Gjerrild.

### **Jytte Brock som kirkepatron og mæcen**

Jytte Brocks aktiviteter som kirkepatron og mæcen samt renæssanceudsmykningens unikke tilhørsforhold

til rummet gør det muligt at foreslå, at hun har haft indflydelse på kapellets indretning. Det vil i denne sammenhæng være nærliggende at betragte kapellet, sammen med Jørgen Skeels oprettelse af et godshospital ved Auning Kirke 1630 og Jytte Brocks donering af prædikestole til Auning og Fausing kirker i 1636, som en markering af det nye herskab på Gammel Estrup efter Eske Brocks død.

Jørgen Skeel døde i 1631 efter seks travle år som rigsmarsk. Allerede i 1609 havde han købt plads i Århus Domkirke til sit gravmæle. Det blev Jytte Brocks opgave at sørge for dette. Et pragtepitafium blev bestilt fra stenhugger Henrik Henriksen, Randers, og betalt i 1633.<sup>2</sup>

De fornemt påklædte herrefolk og det prægtige epitafium hører til i den mægtige domkirke og sætter det mere ydmyge kapel på Gammel Estrup i relief. Datidens adel holdt bryllup og blev begravet i de store domkirker. Købmænd, gejstlige, bønder og håndværkere i landsbykirkerne. Hvor meget Jørgen Skeel og Jytte Brock har knælet i kapellet på Gammel Estrup er uvist, men parrets dybe religiøsitet er uomtvistelig.

Jytte Brock applikerede en alterkappe med Kristus på korset, der sammen med en messehagel, et alterklæde og en bibel 1634 blev skænket til Århus Domkirke. I årene herefter optræder Jytte Brock som kirkepatron omkring Gammel Estrup.<sup>3</sup> I 1636 skænker hun en rigt udskåret prædikestol, udført af billedskærer Niels Koch, til Auning kirke.<sup>4</sup> Også en prædikestol til kirken i Fausing blev bestilt af Jytte Brock på dette tidspunkt. I sit dødsår 1640 er Jytte Brock stadig aktiv



*På udsnittet fra epitafiet i Århus Domkirke ser vi Jørgen Skeel knælende til venstre i bøn sammen med sine to hustruer til højre. Han er klædt i rustning med høje ridestøvler med gyldne sporer. Jytte og Kirsten har fornemme klæder med pibekraver og perlebesatte huer. Ud over de stolte standtegn viser figurene den ydmyghed, adelsstanden havde over for troen. De foldede hænder og himmelvendte blikke understreger den centrale rolle, den personlige daglige bøn havde. Foto: David Slater, Gammel Estrup.*

kirkepatron, hun omstøber klokken til Fausing kirke og giver den følgende indskrift: „Anno 1640 den 1. May haffver Jytte Brock til Estrup ladet mig omstøbe til Fausing Kiercke og til en evig hwkommelse hafver betalt Arbeitslønit for mig at omstøbe.“<sup>5</sup>

### **Religiøse renæssancemotiver**

Hvis vi kigger nærmere på kapellet på Gammel Estrup bliver det åbenbart, at inventaret i forhold til patronatskirkerne er simpelt, uden kostbare udskæringer. Det er muligt, at dele af inventaret er genbrug, der derefter er bemalet til brugen på Gammel Estrup. Motiverne, pilastre, buer, nicher, tondoer med eng-

lehoveder, dødningehoveder, beslagværk og frugtbundter er typiske renæssancemotiver. Den frie målede uden brug af skabelon ligeledes. Prædikestol og herskabsstole har en udsmykning i grisaillemaleri med få farveeffekter. Grisaillemaleriet, der i hvide og grå nuancer efterligner hugget sten, har en markant skyggelægning, der illuderer et fiktivt lysindfald. På herskabs- og prædikestolenes bemaling ser det ud som om, lyset kommer fra kapellets høje vinduer mod syd og vest.

Den effekt, der gør, at man med god ret kan foreslå, at bemalingen er skabt til netop kapellet på Gammel Estrup, er de store tondoer med englehoveder på



*Kapel i kælderkrypten på Rosenholm, hvor årstallet 1604 er påtegnet de to herskabsstole. Kapellet kan have dannet forbillede for kapellet på Gammel Estrup. Grisaillemaleriet på prædikestolen med de fire evangelister læsende i egne skrifter gentages i ikonografien på Gammel Estrup. En ikonografi der visualiserer reformationens lære om det personlige ansvar for egen frelse gennem bibellæsning og bøn. Kapellet på Rosenholm er skabt af Holger Rosenkrantz „den lærde“, der var gift med Tycho Brahes niece Sofie Brahe. Foto: Lone Bording Jensen, Gammel Estrup.*

herskabsstolenes langsider. Englene betragter med et mildt blik dem, der sidder i kapellets stolestader, en enestående detalje for herregårdskapellet på Gammel Estrup, hvor herskabsstole og øvrige stolestader, modsat det traditionelle kirkerum, er adskilt.

Herskabsstolene i kapellet på Gammel Estrup havde sin egen rolle i den religiøse opdragelse af undersåtterne. Her kunne herremanden være symbolsk til stede, selv når han var travlt optaget af at passe de mange herregårde og sine forpligtelser som lensmand og i rigets styrelse. Jørgen Skeel havde i årene 1626 til sin død i 1631 særdeles travlt. Som rigsmarsk havde han ansvaret for at afvikle kejsertroppernes besættelse af Jylland efter nederlaget i 30-årskrigen og var derefter med til at projektere Fredericias befæstning.<sup>6</sup> Vi ved ikke, hvor meget Jytte Brock var på Gammel Estrup. Hun har formentlig rejst en del frem og tilbage mellem de store gårde, Sostrup, Ulstrup og Gammel Estrup, der dannede grundstammen i slægtens besiddelser.



*Englene er Guds sendebud med trøst og beskyttelse mod det onde, der lå på lur overalt. Med den frie udsigt til herskabsstolenes adelsvåben og englehoveder kunne alle i kapellet på Gammel Estrup under bøn og sang føle sig beskyttet og overvåget af både den adelige patron og Gud Fader. Foto: David Slater, Gammel Estrup.*

Med inventaret i kapellet på Gammel Estrup har hun dog gjort, hvad hun kunne for at sikre gudfrygtigheden på sin fædrene gård.

### **Birgitte Rosenkrantz og adelig opdragelse**

I 1640 døde Jytte Brock. Sønner og enearvingen den 17-årige Christen Skeel skrev i den anledning et sørgedigt på latin, der blev læst op af Jørgen Christian Pind, en lokal præst, ved moderens begravelse.<sup>7</sup> Det er meget muligt, at undersåtterne på Gammel Estrup hørte digtet i herregårdskapellet. Alle kunne ikke rejse den lange vej til Domkirken i Århus, hvor begravelsen fandt sted. Efter moderens død drog Christen Skeel den Rige på en længere dannelsesrejse til Sydeuropa og vendte først hjem 10 år efter.

Christen blev 1651 forlovet med Birgitte Rosenkrantz, den stenrige datter af Palle Rosenkrantz til Krenkerup og Lisbeth Lunge. Christens to ældre fætre på Fussingø og Katholm var gift med døtre af samme Lungeslægt. Med Christen og Birgitte Rosenkrantz' ægteskab blev alliancen styrket og overmåde rigdom og indflydelse sikret inden for en snæver kreds.

Parret bosatte sig på Gammel Estrup, hvilket satte sig spor i kapellet. Birgitte Rosenkrantz og Christen Skeel lod opsætte et nyt alter i barokstil med deres adelsvåben i sandsten. Også kirkerne i Auning og Gjerrild nød godt af de nye patroner. Begge kirker blev forsynet med prægtige udskårne altertavler i bruskbarok.

Hvor meget parret benyttede kapellet, ved vi ikke, men religiøsitet var på den tid et bærende element i



*Kobberstik efter et portræt af Abraham Wuchters. Kobberstikket har en tidstypisk religiøs ikonografi, idet Birgitte krones med dydens rosenkrans. I religiøst perspektiv henviser rosenkransen til symbolikken omkring den himmeltronende Jomfru Maria, der som eneste kvindeskikkelse i det himmelske hierarki kunne gå i forbøn for de ufrelste sjæle. I de mange vers Birgittes nevøer på Rosenholm skrev i anledning af hendes begravelse beskrives Birgitte Rosenkrantz gennemgående som personifikationen af selve rosenkransen i denne betydning. Foto: Lone Bording Jensen, Gammel Estrup.*

en adelsfrues omdømme og hendes virke som opdragere af egne børn, unge adelsfrøkener og tjenestefolk. Michael Henriksen, præst i Nikolaj Kirke i København, beretter, at Birgitte dagligt bad for sig selv i enrum og

offentligt sammen med børn, husbond og husstand. De daglige bønner og taksigelser kan have foregået i kapellet på Gammel Estrup. Præsten understreger, at Birgittes bønner kom fra hjertet. Det kunne man se af de udøste tårer og høre af den gråd og de suk, der ledsagede bønnerne.

Birgitte Rosenkrantz var belæst i bibelen, og hun kunne på stående fod henvise til passende skriftsteder, hvor Guds ord kunne vejlede og trøste. Bibelen og andre religiøse skrifter var med hende overalt på de mange rejser. Pietisten Johan Arndts (1555-1621) populære bog om den sande kristendom var den mest elskede. Et skrift kendt for læren om den mystiske forening med Gud i bønnerne.<sup>8</sup>

En dydig og troende adelsfrue var den bedste opdrager af unge adelsdøtre. Døtrene, der blev betragtet som giftemodne allerede fra en ung alder, var betydningsfulde led i de bånd, der bandt adelen sammen i frugtbare ægteskabsalliancer. De unge frøkener kastede glans over et adelshus, lig de mange fornemme portrætter man udvekslede med sine frænder. Margrethe og Dorthe Gersdorff, døtre af den unge enevældes første rigshofmester Joakim von Gersdorff, kastede sammen med flere andre en tid glans over Birgitte og Christens husstand. De unge frøkeners broder blev en mere permanent del af Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz' nære familie, da deres eneste datter, Elisabeth, blev gift med Frederik Gersdorff i København.

Det var en ære for Birgitte at få lov at afholde bryllup for de unge adelsfrøkener. Dorthe Gersdorffs bryllup

i København bekostede Birgitte Rosenkrantz 1671. Margrethe Gersdorff blev på Gammel Estrup til sit bryllup, som blev skænket af dronningen i København i 1672.<sup>9</sup> Det gav prestige i den højeste adel at give disse bryllupper og dermed vise både rigdom og religiøsitet frem offentligt.

De rige adelsfrøkener blev som sagt gift i de fornemme prestigefyldte domkirker i Viborg og København. Om der på Christen og Birgittes tid blev foretaget vielser i kapellet på Gammel Estrup, er tvivlsomt. Kapellet har fortrinsvis haft symbolsk funktion og været benyttet i hverdagens daglige, religiøse handlinger; det personlige samvær med Gud, der sikrede sammenhængen mellem livet og døden, det timelige og evigheden.

Jørgen Skeel, Jytte Brock, Christen Skeel og Birgitte Rosenkrantz' stolte adelsvåben våger stadig over kapellet på Gammel Estrup. I dag bliver kapellet brugt til bryllupper og dåbshandlinger, og det stemningsfulde hvælvede rum med de milde engleansigter og frodige frugtbundter danner stadig en prunkløs og værdig ramme om de livsbekræftende, religiøse ritualer.

### Noter:

- 1 Horskjær, Erik (red.): *De danske Kirker*, bd. 13, Kbh. 1968, s. 91.
- 2 Bergild, Merete og Jens Jensen: „Gammel Estrups ejerpor-trætter 1612-1781“, i: Frits Nicolaisen (red.): *Gammel Estrup*, Randers Amts Historiske Samfund, 1993, s. 172-174.
- 3 Hertel, Christian Vest: *Forsøg til en antiquarisk-historisk Beskrivelse over Aarhuus Dom- og Cathedral Kirke. II*, 1. Aalborg 1810, s. 19-21.
- 4 Nielsen, Vibeke: „Auning kirke“, i: *Årsskrift 1990*, Lokalhi-storisk forening for Sønderhald kommune, 1990, s. 26
- 5 Nielsen, Vibeke: „Fausing kirke“, i: *Årsskrift 1985*, Lokalhi-storisk forening for Sønderhald kommune, 1985, s. 21
- 6 Michelson, Hans: *En Christelig Liigpredicken* (over Jørgen Skeel til Sostrup). Kbh. 1631.
- 7 Lejlighedsdigtet ligger i Christen Skeels privatarkiv på Rigs-arkivet.
- 8 Henrichsøn, Michael: *Fru Birgitte Rosenkrantz[...] Ligs Begængelse[...]3. Julii 1677*, , Kbh. 1679.
- 9 Birgitte Rosenkrantz' ligprædiken optegner nøjagtig de unge adelsdamers fornemme slægtskabsforhold og de fornemme bryllupper Birgitte skænkede.